

Tuva Haglund

Tillsammans i Engelsfors. Socialt fiktionsbruk i Engelsforstrilogins digitala fangemenskap 2011–2016

Göteborg: Makadam, 2021, 324 s. (diss. Uppsala)

Engelsforstrilogin, författad av Mats Strandberg och Sara Bergmark Elfren, består av *Cirkeln* (2011), *Eld* (2012) och *Nyckeln* (2013). Det har också givits ut ett kompletterande serialalbum, *Berättelser från Engelsfors* (2013) och den första delen *Cirkeln* filmatiserades 2015. Trilogin handlar om en grupp tonåringar som en natt när månen färgas röd blir utvalda till häxor och därefter behöver samla sina magiska förmågor för att bekämpa demoner och rädda medmänniskorna och världen från undergång. Det är dock inte dessa berättelser som utgör fokus för Tuva Haglunds avhandling; hennes huvudfokus ligger istället på de fanproducerade berättelser, texter i vid bemärkelse, som skapats i relation till Engelsforstrilogin.

Fanproduktioner är inte något nytt fenomen, men den digitala medieutvecklingen har inneburit nya möjligheter att publicera och dela berättelser i olika estetiska och mediala uttrycksformer, vilket har bidragit till en ökad spridning av olika fanprodukter. Fans delar med sig av berättelser de skapat både med utgångspunkt i och som en reaktion på en befintlig berättelsevärld i digitala fangemenskaper. Dessa deltagarkulturer, som präglas av samtal, dialog och kreativt skapande, utgörs av såväl kollektivt vidareberättande som av rådande tolkningsgemenskaper, förklarar Haglund. Samtidigt som rapporter visar att mindre tid läggs på läsning ser Haglund att nya läspraktiker frodas i den digitala deltagarkulturen. Där andra studier visar att läsning konkurrerar med, och verkar förlora tid till, berättelser i andra medier såsom film, tv-serier och datorspel, erfar Haglund en annan sida av litteraturläsning och digitalisering: ”det tycks som om relationen oftare präglas av symbios än konkurrens” (s. 276). Samtalet om litteratur i det offentliga rummet har inte bara breddats och existerar parallellt med fankulturernas plattformar för litterära samtal, utan fankulturerna påverkar även både den professionella kritiken och det offentliga samtalet.

I fokus för Haglunds avhandling står fanprodukter skapade av de läsare som använder den fiktiva världen i Engelsforstrilogin och dess karaktärer som utgångspunkt för det kreativa skapandet. Syftet med avhandlingen är ”att studera det sociala fiktionsbruk som kan utläsas genom Engelsforsgemenskapens digitala interaktion och kreativa skapande” (s. 16). Ett särskilt fokus lägger Haglund på att analysera hur fansens fiktionsbruk integrerar sociala, emotionella och estetiska funktioner. Det är ett relevant ämne hon har valt. Haglund placerar sin studie inom det litteratursociologiska fältet, där den digitala kulturens litteratur och läspraktiker har studerats flitigt. Inom litteratursociologin, där litteratur förstås som ett socialt fenomen och kopplingen mellan litteratur och samhälle ställs i förgrunden, framträder också effekterna av den digitaliseringsprocess som genomsyrat samhället i stort som viktiga för hur litteratur används, sprids och förmedlas idag. Även för det litteraturdidaktiska forskningsfältet

är det relevant att undersöka hur ungas sociala läspraktiker på nätet fungerar, och att belysa deras intresse för såväl berättelser och läsning som för att producera berättelser på fritiden, eftersom dessa kan få betydelse för skolans praktik.

De teoretiska utgångspunkterna för avhandlingen tas i begreppen *transfiktionalit* berättande, *tolkningsstrategier* och *affektiv hermeneutik*. Haglund har valt att använda Marie-Laure Ryans begrepp transfiktionalitet – vilket hon hävdar är ett vidare begrepp än *transmedialitet*, men som även inbegriper detta – tillika Ryans kriterier för fanproduktion: *expansion*, *modifikation* och *transposition*. Hon använder också begreppen *tolkningsgemenskap* och *tolkningsstrategier*, som hon hämtar från Stanley Fish, för att beskriva det fankulturella ramverket. Den tredje utgångspunkten, affektiv hermeneutik, är det begrepp Anna Wilson använder för att beteckna känslorienterade tolkningsprocesser med fokus på emotionell inlevelse och empati. I avhandlingen används överlag många begrepp som kan vara överlappande och svåra att särskilja. Eftersom dessa begrepp presenteras före de empiriska delarna skulle det varit önskvärt med några belysande exempel, som kunde hjälpa läsaren att hålla reda på begrepp som transmedialitet och transfiktionalitet, liksom *kanon*, *fanon* och *headcanon*. Innebörden av dessa begrepp blir tydlig först när de används tillsammans med exempel från materialet. I analysen av transfiktionalit berättande ställs förhållandet mellan fanverkens och källtextens representationer i centrum för fandomens kollektiva fiktionsbygge. Haglund beskriver detta fiktionsbygge som ett resultat av en tolkningsgemenskap baserad på respekt för källtexten och en delad syn på hur litteratur och fiktion som är kopplade till en berättelsevärld kan användas. För fangemenskapen runt Engelsforsstrilogin är det särskilt viktigt att fanläsarna känner igen den egna läsoplevelsen i fanproduktionerna. Just igenkänning bidrar till att väcka starka känslor hos fansen, slår Haglund fast. Således är även affektiv hermeneutik, som belyser emotionella läsarter och känslorienterade tolkningsprocesser, en central teoretisk utgångspunkt för avhandlingen.

Det empiriska materialet, som Haglund kallar för Engelsforsarkivet, består av cirka 800 inlägg som samlats in från sex olika webbsajter: Facebook, Tumblr, Instagram, Deviantart, Archiveofourown och Wattpad. Det är ett volymmässigt imponerande projekt, men även ett projekt i vilket etiska överväganden är särskilt viktiga. Haglund beskriver ingående hur hon har behandlat materialet och vilka etiska principer hon har följt i studiens olika faser. Hon visar på utmaningarna i att använda ett digitalt material som finns tillgängligt på nätet, svårigheten med anonymisering, samt risken med särskilt utsatta individer och känsligt innehåll. Haglunds noggranna redogörelse bidrar till att man som läsare förstår att hennes behandling av materialet är väl avvägd och respektfull.

Avhandlingens empiriska avsnitt består av tre delar: en kvantitativ kartläggning och två innehållsanalyser, där olika aspekter av materialet fokuseras. I avhandlingens första del genomförs en kvantitativ kartläggning av Engelsforsarkivets cirka 800 inlägg genom en systematisk datainsamling. Till skillnad från många andra fandoms med internationella källtexter är Engelsforsarkivet relativt begränsat, vilket möjliggör ett unikt helhetsperspektiv. Genom den grundliga kartläggningen visar Haglund fanläsarnas olika publiceringsmönster och bredden av digitala miljöer där olika typer av fiktionsbruk kan identifieras. Materialet består av fanart och fanfiction, men också av headcanon och fanon – texter som mer direkt kommunicerar individuella och kollektiva föreställningar om, och tolkningar av, fiktionsvärlden. Analysen av den

kvantitativa kartläggningen visar att det främst är två publiceringskanaler, Tumblr och Facebook, som är betydelsefulla för Engelsforsfansen. Förutom fansens deltagande i fangemenskapen diskuterar Haglund även författarnas närvaro och digitala deltagande i fangemenskapens publiceringskanaler. Detta deltagande, vilket upplevs som engagerande och får positiv respons, skapar ett personligt intryck och kan påverka hur fanläsarna kommunicerar, förklarar Haglund. Slutligen visar analysen att fansens publicerade bilder och berättelser framför allt fokuserar på relationer, vänskap och kärlek, och då främst i relation till de två karaktärerna Linnéa och Vanessa. Dessa fynd följer Haglund upp genom fördjupande analyser i avhandlingens andra och tredje del.

Avhandlingens andra del belyser hur fanläsarna behandlar de fiktiva karaktärerna från källtexten. I analysen finner Haglund att de uppvisar stark emotionell inlevelse i och empati med fiktionens karaktärer. Genom fanart kan läsarna ge uttryck för sina mentala representationer: de inre bilder de skapar vid läsning av källtexten. Haglund visar att fanläsarna dessutom på olika sätt ger uttryck för en känsla av trygghet som uppstår när de inre bilderna bekräftas av andra – att de gör liknande läsningar och liknande tolkningar. Förutom igenkänning och emotionell inlevelse används visuella headcanons dels för att synliggöra fansens föreställningar om romanfigurernas fysiska gestalter och anletsdrag, dels för att skapa dialog, medhåll, bekräftelse eller icke-bekräftelse inom fangemenskapen.

De emotionella lager som framkommer i analysen beskriver Haglund som ett sätt att vidga källtextens fiktionsvärld. Även om fanläsarna väljer att vara nära källtexten i sina skapade produkter, innebär medieskiftet från text till bild en expansion av fiktionsvärlden, förklarar hon. Haglund ser att särskilt figuren ”Den dåliga flickan”, som är en av olika typer som används för att karaktärisera de olika häxorna, inspirerar fanläsarna att skapa en kreativ fördjupning av källtexten och på samma gång erbjuda kritiska läsningar av förgivettaganden som traditionellt kopplas till ”den dåliga flickan”. När det gäller närheten till källtexten finner Haglund motstridiga synpunkter i fangemenskapen; medan någon anser att det är ”fel” att inte följa kanon, anser någon annan att det är fritt att skapa vilka bilder man vill. Samtidigt har kanon i regel en normerande funktion, fastslår Haglund.

Engelsforsarkivets mest framträdande tema är kärleksrelationen mellan två av de kvinnliga huvudkaraktärerna, Linnéa och Vanessa. I avhandlingens tredje del analyserar Haglund produkter som rör denna kärleksrelation, som hon i sann fanfiction-anda benämner ”Linnessa”. De exempel Haglund använder, i såväl den här delen som i de föregående delarna, är rikliga men väl valda och visar en stark emotionell inlevelse hos fanläsarna. Engelsforsarkivet skiljer sig från fanprodukter skapade i många andra fangemenskaper eftersom en lesbisk relation redan finns inskriven i kanon. Istället för att göra om berättelsen och skriva eller måla in en samkönad kärleksrelation, vilket inom fankultur kallas slash eller femslash, befäster fanläsarna istället den relation som redan finns i kanon. Således utmärks fanprodukterna av en närhet till källtexten, det vill säga uppvisar svag transformativitet, eftersom de varken expanderar eller modifierar kanon på ett tydligt sätt. Med hjälp av affektiv hermeneutik visar Haglund istället att emotionell kunskap, som både medel och mål, är central framför allt i arkivets fanart, där en emotionell gemenskap uppstår kring den delade förståelsen av vad det innebär att beröras av det känslomässiga.

I den fangemenskap Haglund har undersökt finner hon ett aktivt och socialt läsarbeteende. Det fiktionsbruk som pågår i Engelsforsgemenskapen visar att det finns ett starkt engagemang och att det pågår ett välinformerat och kritiskt samtal om litteraturläsning och läsupplevelser. Fankulturen erbjuder inte bara möjlighet till igenkänning beträffande känslor och relationer i en kollektiv och stöttande atmosfär, utan även språk och former för att ge uttryck för upplevelser och förståelser av berättelser, samt delta i det litterära samtalet och kritisera samhällets normer.

Engelsforsarkivet, liksom de flesta fanarkiv, präglas av mångmedialitet och Haglund påvisar behovet av att nyansera bilden av digitala deltagarkulturer och de strategier som används där. Ett viktigt resultat i Haglunds avhandling är synliggörandet av det engagemang, den kreativitet och den gemenskap som pågår inom dessa kulturer. Medan rapporter visar en bild av litteraturläsning som hotad aktivitet, där det största hotet tycks utgöras av berättelser i andra, ofta multimodala, medier, ser Haglund istället att förhållandet mellan litteraturläsning och digitalisering ofta präglas av symbios snarare än konkurrens. Haglunds avhandling visar att det litterära samtalet fortgår, men kanske inte i den form som vi är vana vid och kanske inte på den plats där vi är vana vid att se det.

Mot bakgrund av att det transmediala berättandet blir alltmer etablerat och att den digitala kulturen får större utrymme, frågar Haglund avslutningsvis om ”verket i dessa sammanhang rentav [är] på väg att spela ut sin roll som en enhet för fiktivt berättande, till förmån för ständigt expanderande fiktionsvärldar vars mångmediala, stundom motsägelsefulla representationer erbjuder ett fragmentariskt berättande som varje läsare sammanlänkar på egen hand” (s. 280). Denna fråga ligger i linje med den digitala utvecklingen i samhället i stort och dess påverkan på hur dagens fiktionsbruk ser ut. Det behövs vidare forskning om vad detta fragmentariska berättande, samt de möjligheter och utmaningar det erbjuder, får för konsekvenser för såväl fiktionsbruk och meningsskapande som för synen på vad läsning kan innebära.

Haglunds avhandling är unik i flera bemärkelser. Att kartlägga och analysera ett fanarkiv i sin helhet är ett unikt bidrag till forskningen om fanprodukter, fangemenskaper och fanarkiv. Detsamma gäller att analysera en fangemenskap som har en svensk kanon, samt att analysera fanart i så stor utsträckning som görs här. Haglunds avhandling är välskriven, relevant och ambitiös. Den utgör ett unikt och välkommet bidrag till de litteraturvetenskapliga och litteratursociologiska forskningsfälten. Dessutom är avhandlingens insikter i ungas fiktionsbruk på fritiden relevant även för det litteraturdidaktiska forskningsfältet.

Anette Svensson